नेपाली नाट्यसाहित्यमा दार्जिलिङको योगदान

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र
सङ्कायअन्तर्गत नेपाली विषयमा विद्यावारिधि उपाधिका लागि
प्रस्तुत शोधप्रबन्ध

शोधार्थी

रुद्रकुमार थापा

२०६४

शोध–निर्देशकको मन्तव्य

नेपाली नाट्यसाहित्यमा दार्जिलिङको योगदान शीर्षक यो शोधप्रबन्ध नेपाली विषयका शोधार्थी श्री रूद्रकुमार थापाले मेरा निर्देशनमा तयार गर्नु भएको हो । उहाँले यस शोधकार्यका लागि निकै कठोर परिश्रम गर्नुभएको छ र अथक साधना गरेर पूर्ण इमानदारी र निष्ठाका साथ यसलाई पूरा गर्नु भएको छ । म उहाँको कार्यबाट सन्तुष्ट छु र खुसी छु ।

त्यसैले म यो शोधप्रबन्ध मूल्याङ्कनका निम्ति त्रिभुनव विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय समक्ष प्रस्तुत गर्दछु ।

....

डा. केशवप्रसाद उपाध्याय

शोधनिर्देशक,

सरस्वतीनगर, चावहिल

मिति: २०६४ बैशाख

स्वीकृति-पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्कायअन्तर्गत नेपाली विषयका शोधार्थी श्री रूद्रकुमार थापाले हाम्रा निर्देशनमा **नेपाली नाट्यसाहित्यमा दार्जिलिङको योगदान** शीर्षकमा विद्यावारिधि उपाधिका लागि अनुसन्धान कार्य सम्पन्न गरी पेश गरेको प्रस्तुत शोधप्रबन्ध आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि सिफारिस गर्दछौँ ।

स्वीकृति गर्ने शोधप्रबन्ध समिति

....
(डा. केशवप्रसाद उपाध्याय)
शोध-निर्देशक

....
(डा. चूडामणि बन्धु)
शोध-विशेषज्ञ

....
(डा. मोहनहिमांशु थापा)
शोध-विशेषज्ञ

मिति : २०६४ बैशाख

कृतज्ञता ज्ञापन

नेपाली नाट्यसाहित्यमा दार्जिलिङको योगदान विषयको यस शोधप्रबन्धलाई केही झन्झट र दिक्दारी नमानी पूर्ण गरुञ्जेलसम्म निरन्तर उचित निर्देशन, आदेश र मार्ग निर्देशन गरिदिनुहुने मेरा श्रद्धेय गुरुत्रय प्रति सर्वप्रथम शिर नत गरेर म आभार व्यक्त गर्न चाहन्छु । सर्वप्रथम मेरा श्रद्धेय एवं आदरणीय शोधनिर्देशक नेपाली साहित्य संसारका एक प्रकाण्ड विद्वान डा. केशवप्रसाद उपाध्याय, जसले मेरो अनुनयको एउटै वाक्यलाई हार्दिक स्वागत गरिदिनुभएर मलाई यस्तो समुद्रमा तैरिरहेको धावकलाई पार लगाइदिनुभयो । यस शोधप्रबन्धलाई सम्पन्न तुल्याउने क्रममा आरम्भदेखि नै उहाँको विद्वतापूर्ण मार्गदर्शनको केन्द्रीय भूमिका रहेको छ । अत्यन्त व्यवस्तताकाबीच आफ्नो अमूल्य समय र विद्वतापूर्ण निर्देशनबाट यो शोधकार्य यस रूपमा सम्पन्न हुनपुगेको यस निम्ति उहाँप्रति हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु र उहाँप्रति आजीवन आभार रहनेछु ।

यस शोधकार्यका शोध विशेषज्ञका रूपमा मैले मेरा श्रद्धेय गुरु प्रकाण्ड विद्वान एवं प्रसिद्ध भाषाशास्त्री डा. चूडामणि बन्धुबाट महत्त्वपूर्ण प्राज्ञिक परामर्श प्राप्त गरेको हुँ । त्यस्तै अर्का शोधविशेषज्ञ मेरा श्रद्धेय गुरु प्रकाण्ड विद्वान डा. मोहनहिमांशु थापाबाट शोधकार्यका महत्त्वपूर्ण प्राज्ञिक परामर्शबाटै यस शोधप्रबन्धले यो रूप प्राप्त गर्न सकेको हो । यसका निम्ति म उहाँहरू प्रति हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दै सदा आभार रहनेछु ।

यस शोधकार्यका सिलसिलामा आवश्यक सरसल्लाह, सुझाव र प्रेरणा प्रदान गर्नुहुने आदरणीय महाशयहरू प्रा. घनश्याम कँडेल, डा. अभि सुवेदी, डा. पद्मप्रसाद देवकोटा, प्रा.डा. त्रिरत्न मानन्धर, डा. गोकुल सिन्हा, श्री नन्द हाङ्खिम, श्री पूर्ण गुरुङ 'निरुपम', श्री मनबहादुर मुखिया, श्री शरद छेत्री प्रति आभार व्यक्त गर्दछु ।

यस शोधकार्यमा चाहिने सामग्रीहरूको लागि सहयोग गरिदिनुहुने विभिन्न पुस्तकालय र व्यक्तिहरू सबैप्रति म हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्न चाहन्छु । पुस्तकालयका महत्त्वपूर्ण सान्दर्भिक ग्रन्थहरू अध्ययन गर्न दिने केन्द्रीय पुस्तकालय त्रि.वि., नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठान पुस्तकालय, नेपाल-भारत एम्बासी पुस्तकालय, दार्जिलिङ देशबन्धु जिल्ला पुस्तकालय, उदय पुस्तकालयप्रति म हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु । यसरी नै आफ्ना महत्वपूर्ण सान्दर्भिक ग्रन्थहरू दिएर सहयोग गर्नुहुने श्रद्धेय दाजु श्री चन्द्र शर्मा, श्री कमल भण्डारी, श्री कृष्ण खडका, श्री टेकबहादुर छेत्री, श्री अरुणप्रकाश राई, श्री योगबीर शाक्य, श्री

जगजित राई, स्व. रणजित सुब्बा, श्री ललित तिवारी, श्री टेम्बो लेप्चा प्रति हार्दिक कृतज्ञता प्रकट गर्दछु ।

मेरो यो शोधप्रबन्ध तयारीका क्रममा पारिवारिक जिम्मेवारी वहन गरी मलाई अनुकूल वातावरण निर्माण गरिदिने र पारिवारिक झमेलाबाट अलग राखेर मलाई मेरो कामको निम्ति स्वतन्त्र छोडिदिने मेरी श्रीमती दिल थापा, छोरा-छोरी चिन्तन थापा, मनन थापा, रूपरेखा थापा र सुप्रिया थापाप्रति पनि म हार्दिक धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

अन्तमा, मेरो शोधकार्यको अवधिभरि मलाई आवासको व्यवस्था मिलाइदिने प्राध्यापक अतिथि गृह र नेपाल प्राध्यापक सङ्घ प्रति म आजीवन कृतज्ञता ज्ञापन गर्दै आजीवन ऋणी बनेको छु र आभार प्रकट गर्दछु । साथै यस विद्यावारिधि शोधप्रबन्धको टङ्कन गरिदिने र फरमेट मिलाइदिने निर्मल महर्जन र निलकेश्वर महर्जन प्रति हार्दिक धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

रुद्रकुमार थापा
दार्जिलिङ

मिति : २०६४ भाद्र

सङ्क्षेपीकृत शब्दसूची

इ.	=	इस्वी
गोदुनिस	=	गोर्खा दुःख निवारक सम्मेलन
चौ.सं.	=	चौथो संस्करण
त्रि.वि.वि.	=	त्रिभुवन विश्वविद्यालय
दो.सं.	=	दोस्रो संस्करण
द्वि.सं.	=	द्वितीय संस्करण
ने.रा.प्र.प्र.	=	नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठान
प.सं.	=	पहिलो संस्करण
प्र.अ.	=	प्रथम अध्याय
प्र.सं.	=	प्रथम संस्करण
पृ.	=	पृष्ठ
वि.सं.	=	विक्रम सम्वत्
सम्पा.	=	सम्पादक
सा.प्र.	=	साझा प्रकाशन

विषय - सूची

शोधनिर्देशकको सिफारिस

शोधप्रबन्धको स्वीकृति

कृतज्ञता ज्ञापन

सङ्केत सूची

पहिलो अध्याय

शोध-परिचय

१.१	प्रस्तावना	१
१.२	समस्या कथन	१
१.३	उद्देश्य	२
१.४	पूर्व-कार्यको समीक्षा	२
१.५	शोधकार्यको आवश्यकता र औचित्य	५४
१.६	शोधविधि	५५
१.७	अध्ययनको सीमाङ्कन	५५
१.८	शोध-प्रबन्धको रूपरेखा	५६

दोस्रो अध्याय

नाटकको सैद्धान्तिक परिचय

२.१	नाटकको परिचय र परिभाषा	५७
२.१.१	नाट्य-मान्यता	६०
२.१.२	पूर्वीय नाट्य-मान्यता	६१
२.१.३	पाश्चात्य नाट्य-मान्यता	६२
२.२	नाट्यतत्त्व	६३
२.२.१	पूर्वीय नाट्यतत्त्व	६४
२.२.१.१	वस्तु	६४
२.२.२	पात्र	६६
२.२.३	संवाद	७१
२.२.४	अभिनय	७२
२.२.५	रस	७३
२.२.६	भाषा	७४
२.२.७	गीत	७५
२.२.८	वृत्ति-प्रवृत्ति	७६

	२.२.९	नाट्यालङ्कार	७९
	२.२.१०	लास्याङ्ग	८०
	२.२.११	वीथ्यङ्ग	८०
	२.२.१२	लक्षण	८१
	२.२.१३	नान्दी	८२
	२.२.१४	भरतवाक्य	८३
	२.३.१	पाश्चात्य नाट्यतत्त्व	८३
	२.३.२	कथानक	८३
	२.३.३	चरित्र	८४
	२.३.४	पद-योजना/पदावली	८४
	२.३.५	विचार	८४
	२.३.६	दृश्यविधान	८४
	२.३.७	गीत	८५
	२.४.१	नाटकको वर्गीकरण	८५
	२.४.२	पूर्वीय नाट्यभेद	८५
	२.४.३	पूर्वीय नाट्यका स्वरूप र प्रवृत्तिगत वर्गीकरण	८५
	२.४.३.१	रूपक	८६
	२.४.३.२	उप-रूपक	८८
२.५	पाश्चात्य नाटकको स्वरूप र प्रवृत्तिगत वर्गीकरण		८८
	२.५.१	दुःखान्त नाटक	८८
	२.५.२	सुखान्त	९०
	२.५.३	विषयगत वर्गीकरण	९५
	२.५.४	पौराणिक नाटक	९५
	२.५.५	ऐतिहासिक नाटक	९५
	२.५.६	सामाजिक नाटक	९६

तेस्रो अध्याय
नेपाली नाटकको विकासक्रम

३.१	प्रस्तावना		९७
	३.१.१	नेपालको नेपाली नाटकको विकासक्रम	९७
	३.१.२	उद्भव काल	९८
	३.१.३	विकासकाल	१००
३.२	भारतीय नेपाली नाटकको विकासक्रम		१०८
	३.२.१	प्रस्तावना	१०८

३.२.२	ऐतिहासिक पृष्ठभूमि	१०८
३.२.३	भौगोलिक पृष्ठभूमि	११०
३.२.४	सामाजिक पृष्ठभूमि	१११
३.२.५	सांस्कृतिक पृष्ठभूमि	११३
३.३	भारतीय नेपाली नाटकको आरम्भ र विकास	११७
३.३.१	प्रस्तावना	११७
३.३.२	दार्जिलिङमा नेपाली नाटकको विकास	११८
३.३.३	डुवर्समा नेपाली नाटकको विकास	१२६
३.३.४	सिक्किममा नेपाली नाटकको विकास	१२७
३.३.५	पूर्वाञ्चलमा नेपाली नाटकको विकास	१३०
३.३.६	भारतका अन्य क्षेत्रहरूका नाटकको विकास	१३२

चौथो अध्याय

दार्जिलिङमा नेपाली नाटकमञ्चनको परम्परा

४.१	पृष्ठभूमि	१३३
४.२	चरण विभाजन	१३४

पाँचौँ अध्याय

नाटककार मनबहादुर मुखिया र उनको नाट्यकारिता

५.१	जीवनी	१७८
५.१.१	जन्म र जन्मस्थान	१७८
५.१.२	शिक्षा-दीक्षा	१७९
५.१.३	आजीविका	१८०
५.१.४	प्रेरणा र प्रभाव	१८०
५.१.५	पुरस्कार र सम्मान	१८२
५.२	व्यक्तित्व	१८२
५.२.१	रङ्गकर्मी व्यक्तित्व	१८२
५.२.२	नाटककार व्यक्तित्व	१८४
५.२.३	कवि व्यक्तित्व	१८५
५.२.४	गीतकार व्यक्तित्व	१८६
५.२.५	कथाकार व्यक्तित्व	१८७
५.२.६	निबन्धकार व्यक्तित्व	१८८
५.२.७	राजनीतिक व्यक्तित्व	१८८
५.२.८	समाज तथा संस्कृतिसेवी व्यक्तित्व	१८९
५.२.९	शिक्षक व्यक्तित्व	१९०

५.३	नाट्ययात्रा		१९०
५.४	मनबहादुर मुखियाको '**अनि देउराली रुन्छ**' नाटकको विश्लेषण		१९६
	५.४.१	कथावस्तु र त्यसको अन्तर्विकास	१९७
	५.४.२	पात्रविधान	१९९
	५.४.३	संवाद योजना	२०८
	५.४.४	द्वन्द्वविधान	२०९
	५.४.५	देश, काल, वातावरण	२११
	५.४.६	गीत-नृत्य	२११
	५.४.७	भाषाशैली	२१२
	५.४.८	अभिनेयता	२१३
	५.४.९	निष्कर्ष	२१४
५.५	'**फेरि इतिहास दोहोरिन्छ**' नाटकको विश्लेषण		२१५
	५.५.१	कथावस्तु र त्यसको अन्तर्विकास	२१६
	५.५.२	पात्रविधान	२१९
	५.५.३	संवाद योजना	२२९
	५.५.४	द्वन्द्वविधान	२३१
	५.५.५	देश, काल, वातावरण	२३२
	५.५.६	गीत-नृत्य	२३२
	५.५.७	भाषाशैली	२३३
	५.५.८	अभिनेयता	२३४
	५.५.९	निष्कर्ष	२३४
५.६	'**असत्यं अशिवं असुन्दरं**' नाटकको विश्लेषण		२३५
	५.६.१	कथावस्तु र त्यसको अन्तर्विकास	२३६
	५.६.२	पात्रविधान	२३८
	५.६.३	संवाद योजना	२४६
	५.६.४	द्वन्द्वविधान	२४७
	५.६.५	देश, काल, वातावरण	२४७
	५.६.६	गीत-नृत्य	२४८
	५.६.७	भाषाशैली	२४८
	५.६.८	अभिनेयता	२४९
	५.६.९	निष्कर्ष	२५०
५.७	'**ऋसमा टाँगिएको जिन्दगी**' नाटकको विश्लेषण		२५१
	५.७.१	कथावस्तु र त्यसको अन्तर्विकास	२५२
	५.७.२	पात्रविधान	२५४
	५.७.३	संवाद योजना	२६३

५.७.४ द्वन्द्वविधान २६४
५.७.५ देश, काल, वातावरण २६५
५.७.६ गीत-नृत्य २६७
५.७.७ भाषाशैली २६८
५.७.८ अभिनेयता २६९
५.७.९ निष्कर्ष २७०
५.८ मनबहादुर मुखियाका नाट्य-प्रवृत्ति र उपलब्धि २७१
५.८.१ कथावस्तुगत प्रवृत्ति २७१
५.८.२ पात्रविधानगत प्रवृत्ति २७३
५.८.३ संवादयोजनागत प्रवृत्ति २७३
५.८.४ शैली-शिल्पगत प्रवृत्ति २७४
५.८.५ प्रतीकविधानगत प्रवृत्ति २७४
५.८.६ आञ्चलिकता २७५
५.८.७ भाषाशैलीगत प्रवृत्ति २७५
५.८.८ प्रयोगात्मक प्रवृत्ति २७६
५.८.९ भाव र विचारगत प्रवृत्ति २७७
५.८.१० संरचनागत प्रवृत्ति २७७

छैटौँ अध्याय

नाटककार नन्द हाङ्खिम र उनको नाट्यकारिता

६.१ जीवनी २७८
६.१.१ जन्म र जन्मस्थान २७८
६.१.२ शिक्षा-दीक्षा २७८
६.१.३ आजीविका २७९
६.१.४ प्रेरणा र प्रभाव २८०
६.१.५ पुरस्कार र सम्मान २८१
६.२ व्यक्तित्व २८१
६.२.१ व्यक्तित्व परिचय २८१
६.२.२ नाटककार व्यक्तित्व २८२
६.२.३ कवि व्यक्तित्व २८३
६.२.४ गीतकार एवं गायक व्यक्तित्व २८३
६.२.५ कथाकार व्यक्तित्व २८४
६.२.६ निबन्धकार व्यक्तित्व २८५
६.२.७ राजनीतिक व्यक्तित्व २८५
६.२.८ समाजसेवक व्यक्तित्व २८५

६.३.	नाट्य-यात्रा	२८५
६.४	नन्द हाङ्खिमको '**युद्धहरू**' नाटकको विश्लेषण	२८६
६.४.१	कथावस्तु र त्यसको अन्तर्विकास	२८७
६.४.२	पात्रविधान	२८९
६.४.३	संवादयोजना	२९५
६.४.४	द्वन्द्वविधान	२९७
६.४.५	देश, काल, वातावरण	३००
६.४.६	भाषाशैली	३०१
६.४.७	अभिनेयता	३०३
६.४.८	निष्कर्ष	३०४
६.५	'**अभिषेक**' नाटकको विश्लेषण	३०५
६.५.१	कथावस्तु र त्यसको अन्तर्विकास	३०६
६.५.२	पात्रविधान	३११
६.५.३	संवाद योजना	३२२
६.५.४	द्वन्द्वविधान	३२४
६.५.५	देश, काल, वातावरण	३२६
६.५.६	गीत-नृत्य	३२७
६.५.७	भाषाशैली	३२८
६.५.८	अभिनेयता	३२९
६.५.९	निष्कर्ष	३३०
६.६	नन्द हाङ्खिमको नाकट्य प्रवृत्ति र उपलब्धि	३३१
६.६१	कथावस्तुगत प्रवृत्ति	३३२
६.६.२	पात्रविधानगत प्रवृत्ति	३३३
६.६.३	संवाद योजनागत प्रवृत्ति	३३३
६.६.४	शैली-शिल्पगत प्रवृत्ति	३३३
६.६.५	प्रतीक विधानगत प्रवृत्ति	३३४
६.६.६	आञ्चलिकता	३३४
६.६.७	भाषा-शैलीगत प्रवृत्ति	३३५
६.६.८	प्रयोगात्मक प्रवृत्ति	३३५
६.६.९	भाव र विचारगत प्रवृत्ति	३३५
६.६.१०	नाट्यस्वरूप र संरचनागत प्रवृत्ति	३३६

सातौँ अध्याय
नाटककार शरद क्षेत्री र उनको नाट्यकारिता

७.१	जीवनी		३३७
	७.१.१	जन्म र जन्मस्थान	३३७
	७.१.२	शिक्षा-दीक्षा	३३८
	७.१.३	आजीविका	३३८
	७.१.४	प्रेरणा र प्रभाव	३३८
	७.१.५	पुरस्कार र सम्मान	३४०
७.२	व्यक्तित्व		३४०
	७.२.१	व्यक्तित्व परिचय	३४०
	७.२.२	नाटककार व्यक्तित्व	३४१
	७.२.३	कवि व्यक्तित्व	३४२
	६.२.४	कथाकार व्यक्तित्व	३४२
	६.२.५	निबन्धकार व्यक्तित्व	३४३
	६.२.६	उपन्यासकार व्यक्तित्व	३४३
	६.२.७	समालोचक व्यक्तित्व	३४३
७.३	शरद क्षेत्रीको '**अतिक्रमण**' नाटकको विश्लेषण		३४४
	७.३.१	कथावस्तु र त्यसको अन्तर्विकास	३४५
	७.३.२	पात्रविधान	३४७
	७.३.३	संवादयोजना	३५९
	७.३.४	द्वन्द्वविधान	३६०
	७.३.५	देश, काल, वातावरण	३६१
	७.३.६	भाषाशैली	३६२
	७.३.७	अभिनेयता	३६३
	७.३.८	निष्कर्ष	३६४
७.४.	'**खूब नाच्यो कठपुतली**' नाटकको विश्लेषण		३६४
	७.४.१	कथावस्तु र त्यसको अन्तर्विकास	३६५
	७.४.२	पात्रविधान	३६७
	७.४.३	संवादयोजना	३६९
	७.४.४	द्वन्द्वविधान	३७०
	७.४.५	देश, काल, वातावरण	३७१
	७.४.६	भाषाशैली	३७१
	६.५.७	अभिनेयता	३७२
	६.५.८	निष्कर्ष	३७३
७.५	नाटककार शरद क्षेत्रीको नाट्य-प्रवृत्ति र उपलब्धि		३७३

७.५.१ कथावस्तुगत प्रवृत्ति ३७४
७.५.२ पात्रविधानगत प्रवृत्ति ३७४
७.५.३ संवाद योजनागत प्रवृत्ति ३७५
७.५.४ शैलीशिल्पगत प्रवृत्ति ३७६
७.५.५ प्रतीकविधानगत प्रवृत्ति ३७६
७.५.६ भाषा-शैलीगत प्रवृत्ति ३७७
७.५.७ प्रयोगात्मक प्रवृत्ति ३७७
७.५.८ भाव र विचारगत प्रवृत्ति ३७७
७.५.९ नाट्यस्वरूप र संरचनागत प्रवृत्ति ३७८

आठौँ अध्याय

नाटककार पूर्ण गुरुङ्ग 'निरुपम' र उनको नाट्यकारिता

८.१ जीवनी ३७९
८.१.१ जन्म र जन्मस्थान ३८०
८.१.२ शिक्षा-दीक्षा ३८०
८.१.३ आजीविका ३८१
८.१.४ प्रेरणा र प्रभाव ३८१
८.१.५ पुरस्कार र सम्मान ३८२
८.२ व्यक्तित्व ३८२
८.२.१ रङ्गकर्मी व्यक्तित्व ३८३
८.२.२ नाटककार व्यक्तित्व ३८४
८.२.३ कवि व्यक्तित्व ३८५
८.२.४ कथाकार व्यक्तित्व ३८५
८.२.५ निबन्धकार व्यक्तित्व ३८५
८.२.६ समाज/संस्कृतिसेवी व्यक्तित्व ३८६
८.३ नाट्ययात्रा ३८६
८.४ पूर्ण गुरुङ 'निरुपम'को '**जीवन जिज्ञासा**' नाटकको विश्लेषण ३८९
८.४.१ कथावस्तु र त्यसको अन्तर्विकास ३८९
८.४.२ पात्रविधान ३९०
८.४.३ संवाद योजना ३९५
८.४.४ द्वन्द्व-विधान ३९६
८.४.५ देश, काल, वातावरण ३९७
८.४.६ भाषाशैली ३९८
८.४.७ अभिनेयता ३९८

	८.४.८	निष्कर्ष	३९९
८.५	'**बन्धकी राखिएको सिन्दूर**' नाटकको विश्लेषण		३९९
	८.५.१	कथावस्तु र त्यसको अन्तर्विकास	३९९
	८.५.२	पात्र-विधान	४०१
	८.५.३	संवाद योजना	४०८
	८.५.४	द्वन्द्व विधान	४१०
	८.५.५	देश, काल, वातावरण	४१०
	८.५.६	भाषा-शैली	४११
	८.५.७	अभिनेयता	४१२
	८.५.८	निष्कर्ष	४१३
८.६	नाटककार पूर्ण गुरुङ 'निरूपम' को नाट्य-प्रवृत्ति		४१३
	८.६.१	कथावस्तुगत प्रवृत्ति	४१४
	८.६.२	पात्रविधानगत प्रवृत्ति	४१५
	८.६.३	संवादयोजनागत प्रवृत्ति	४१५
	८.६.४	शैलीशिल्पगत प्रवृत्ति	४१५
	८.६.५	आञ्चलिकता	४१६
	८.६.६	भाषा-शैलीगत प्रवृत्ति	४१६
	८.६.७	भाव र विचारगत प्रवृत्ति	४१८
	८.६.८	नाट्यस्वरूप र संरचनागत प्रवृत्ति	४१८

नवौँ अध्याय

निष्कर्ष

अध्यायगत निष्कर्ष ४१९

सन्दर्भ सूची

परिशिष्ट